

TARIXIY OBIDALARNI TEXNIK UMRBOQIYLIGINI TA'MINLASH MASALALARI

Rahmatxo'jayeva Dilrabo Shuhratxo'ja qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7194086>

Kalit soʻzlar: YuNESKO , Ta'mirshunoslik, arxitektura, san'atshunoslik , Qurilish mexanikasi, Registon.

Key words: UNESCO, Repair science, architecture, art science, Construction mechanics, Registon.

Manbalarda ko'rsatilishicha, O'zbekiston hududidagi me'moriy-tarixiy obidalar XX asr boshlarida 40 mingdan ortiq bo'lgan. Endi ularning soni 7 mingga tushib qolgan. Shulardan aksariyati Dunyo ahamiyatiga ega bo'lib, YuNESKO Jahon merosi tomonidan ro'yxatga olingan. Bugungi kunda Respublika Madaniyat va sport ishlari vazirligi qoshida faoliyat ko'rsatayotgan Arxitektura yodgorliklarini saqlash Bosh ilmiy ishlab chiqarish boshqarmasi hamda O'zbekiston Ta'mirshunoslik instituti arxitektura yodgorliklari texnik holatlarini aniqlash va kuzatish, ularni tiklash, mustahkamlash uchun mas'ul. Lekin bu tashkilotlar asosan arxitektura, arxeologiya, tarix, san'atshunoslik muammolari bilan mashg'ul bo'lmoqdalar. Konstruktiv va muhandislik masalalari kam o'rganilgan. Yuqorida qayd etilgan tashkilotlarda konstruktiv sohasi bo'yicha mutaxassislar deyarli yo'q. Biror inshootda shikastlanish va deformatsiya paydo bo'lsa, uni chuqur o'rganmasdan, ilmiy asoslanmasdan yuzaki kosmetik ta'mirlash ishlari bilan cheklanilmoqda. Toshkent arxitektura qurilish institutida «Qurilish mexanikasi va inshootlarning zilzilabardoshligi» kafedrasida mutaxassislari tomonidan yaratilgan arxitektura yodgorliklarining muhandislik tashkili bo'yicha kompleks ilmiy-texnik reja ishlab chiqilib, ilmiy-tadqiqot ishlari boshlangan. Jumladan, Shahrisabz shahrida Amir Temur va temuriylar davrida bunyod qilingan Oqsaroy arki, Ko'kgumbaz jome' masjidi, Gumbazi Saidon va Shayx Shamsiddin Kulol maqbaralari, ahongir Mirzo maqbarasi, Hazrati Imom masjidi, Molik Ash-tar va Kunduzak masjidlari va boshqalarni keltirish mumkin. Bu obidalarda muhandislik muammolariga kompleks yondashish natijasida ularning texnik holatlari aniqlandi, zaminning fizik-mexanik xususiyatlari, materiallar holatlari, konstruktiv tashkilotlarda instrumental uslub bilan texnologiya ta'sirlarini o'rganish, statik va seysmik kuchlar ta'siriga hisoblab, mustahkamlash bo'yicha konstruktiv yechimlari yaratildi. Jumladan, Oqsaroy arkining o'ta avariya holatidagi pesh-tog'i 2002-yilda ilmiy asoslangan konstruktiv tadbir asosida mustahkamlandi va bu mustahkamlash bo'yicha konstruktiv yechimga Respublika patent idorasidan patent olindi. 2002-

2007-yillar davomida olib borilgan monitoring kuza- tishlarda mustahkamlangan peshtoqda hech qanday defor- matsion holat qayd etilmadi.

Uzoq muddatga mo'ljallangan kompleks ilmiy-texnik rejaga binoan Samarqand shahridagi Registon majmuasida joylashgan YuNESKO tomonidan Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan Tilla qori masjidini o'ta avariya ahvoldagi holatini mustahkamlash va umrboqiyiligini ta'minlash yechimi topilib, Madaniyat va sport ishlari vazirligi qoshidagi obidalarni asrash Bosh ilmiy ishlab chiqarish boshqarmasi ilmiy-texnik kengashida muhokama qili- nib, ishlab chiqarishga tatbiq qilish uchun qaror qilindi. Bu tadqiqot ishlariga Germaniyaning Veymar shahridagi "BAUXAUZ" universiteti hamda Myunxendagi Texnika univer- siteti olimlari ham institut tashabbusi bilan jalb etildi. Hamkor- likdagi ishlar chet ellik mutaxassislardan tarixiy yodgorliklarni asrash-avaylash va qadrlash borasida o'mak olish lozimligini ko'rsatdi. Lekin chet elliklar qanchalik yetuk mutaxassislar bo'lgani bilan bizdagi arxitektura san'atining nozik tomonlarini o'zlaricha talqin etadilar. Shuning uchun Sharq me'morchiligi to'g'risidagi fikr-mulohazalari ko'pincha haqiqatga to'g'ri kelavermaydi. Bun- da n tashqari, hududimiz yuqori seysmik zonadaligi, gruntlar- ning cho'kuvchanligi bilan bog'liq o'ziga xoslikni e'tiborga olish kerak. Shuning uchun obidalar tarixini, konstruksiyasini, ar- xitekturasini chuqur o'rganishda mahalliy olimlardan samara katta.

San'atning hech bir turida o'tmish qiyofasi me'morchilikdagi kabi uzoq saqlanmaydi. Boshqa san'at turlaridan farqli o'laroq me'morchilik asarlarining ta'sir kuchi doimiy va ularda ishlatil- gan materiallar qanchalik chidamli bo'lsa, ular shu qadar mus- tahkamdir. Bu asarlar o'z zamondoshlari g'ururini ko'tarib, kelajak avlodni zavqlantirib, davr yutuqlarini o'zida namoyon qiladi va yuksak badiiy qimmatga ega bo'lgan estetik jihatlarni o'z ichiga qamrab oladi. O 'zbekistonning arxitektura yodgorliklari insoniyat jamiyati rivojining boshlang'ich davrida yuzaga kelgan, insonlarning amaliy talab va ehtiyojlarini qondirish zaruriyati tufayli yuzaga kelgan, xalqning asriy madaniyati timsoli, me'morlar tajribasining xazi- nasi, ustalar iste'dodining ifodasidir. Tarixan shakllangan aholi punktlarining o'ziga xosligini saqlab qolish insoniyatni o'ylantiruvchi asosiy muammolardan biridir. Ko'pgina tarixiy shaharlar markazining me'moriy ko'rinishini yo'qotish xavfi tug'ilgan edi. Bu masalani hal qilishda hozirgi vaqtda arxitektura yodgorliklaridan foydalanish jiddiy ahamiyat kasb etadi. Tarixiy-me'moriy inshootning uzoq vaqt yashashi ko'p jihatdan undan to'g'ri foydalanishga bog'liq. Bugungi kunda O 'zbekiston me'morlari uchun zamonaviy sha- harsozlikning dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy va badiiy muammolari- dan biri tarixiy-me'moriy merosni saqlash va ulardan

zamonaviy maqsadlarda foydalanishdir. Bu qayta qurish tarixiy inshoot yoki me'moriy yodgorlikning faqatgina ayrim bo'laklarini jismonan saqlab qolishdan iborat bo'lmay, ularni qayta qurilayotgan joy-ning butun ijtimoiy, texnik, sanitar-gigiyena va estetik talablariga javob bera oladigan zamonaviy hayotiga hritishdan iborat.

1. Arxitekturaviy loyihalash asoslari. O'quv qo'llanma. TAQI: 2000.
2. Ахроров И, РемпельЛ. Резное штук Афрасиаба. 1971.
3. Bositxonov Z. Handasavjy naqshlaming yechimlari. T., 2002.